

## Бошланғич таълимнинг математика дарсларида талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари

Тулкинали Усмонович Абдуллаев  
Наманган давлат педагогика институти

**Аннотация:** Ҳозирги кунда Математика фанини ўқитишда асосий фаннинг 60 фоизини мустақил таълимни ташкил этади. Бу эса яънада мустақил таълимга бўлган эътиборни ошироқда. Асосий эътибор мустақил таълимга қаратилган.

**Калит сўзлар:** мустақил таълим, турлари ва шакллари, схема, чизма, графиклар, компьютер техникаси ва дастурлаш ва математик тушунчалар

## Peculiarities of organizing students' independent work in mathematics classes of primary education

Tulkinali Usmonovich Abdullaev  
Namangan State Pedagogical Institute

**Abstract:** Currently, 60% of the main subject in the teaching of mathematics is independent education. And this is increasing the attention to independent education. The main focus is on independent learning.

**Keywords:** self-study, types and shapes, scheme, drawing, graphics, computer technology and programming and mathematical concepts

Маълумки, таълим соҳасида амалга оширилган ислохотларнинг мақсади республикамизда жаҳон андозларига мос, рақобатбардош мутахассисларни тайёрлашга қаратилгандир. Таълим соҳасида амалга оширилган ислохотлар ичида энг муҳими “Таълим тўғрисида”ги Қонунга асосланган “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг қабул қилинганлигидир. Қабул қилинган бу дастур республикамизда узлуксиз таълим тизимини амалга оширишни назарда тутди. Узлуксиз таълим тизимининг энг муҳим турларидан бири олий таълимдир. Чунки олий таълимда халқ хўжалигининг барча соҳаларида фаолият олиб борадиган мутахассислар тайёрланади. Бундай мутахассисларни тайёрлашда математика фанининг ўрни салмоқлидир. Ҳозирги кунда халқ хўжалигининг барча соҳаларида ахборот коммуникацион технологияларидан кенг кўламда фойдаланишга ўтилганлиги математика ўқитишни янада

такомиллаштиришни тақозо этади. Математика фани ўқитишни такомиллаштиришда талабалар мустақил ишлари ва уни ташкил қилиш муҳим ўрин тутди. Ҳозирги кунда Математика фанини ўқитишда асосий фаннинг 60 фоизини мустақил таълимини ташкил этади. Бу эса яънада мустақил таълимга бўлган эътиборни оширмақда. Математикани ўқитиш жараёнида талабаларнинг фаоллигини ошириш ва фанга бўлган қизиқишларини ривожлантириш омилларидан бири талабалар билан олиб бориладиган мустақил ишлардир. Мустақил ишнинг мақсади - талабаларга янги билимларни эгаллаш учун аввалдан маълум бўлган янги ахборотларни яратиш эҳтиёжи ва қобилиятини ахборотлардан фойдаланиш, улар асосида эса ривожлантиришдан иборат. Ишни мустақил бажаришда талабалар турли хил маълумотлардан, ишни бажариш ва расмийлаштириш намуналарини ўз ичига олган мустақил ишлар тарқатмалари, ишни бажариш режасига оид қисқа кўрсатмалар ва бошқалардан фойдаланадилар. Мустақил ишнинг самарадорлигини оширишнинг зарурий шarti унинг ўқитувчи томонидан ўз вақтида текширилиши ҳисобланади.

Мустақил ишларга қуйидагиларни келтириш мумкин:

1. Ўтилган мавзунини мустақамлашга қаратилган мустақил иш.
2. Ўтилган мавзунини тўлдиришга қаратилган мустақил иш.
3. Янги адабиётларни ўрганиш мақсадида ўтказиладиган мустақил иш.
4. Бутунлай янги мавзунини ўрганишга қаратилган мустақил иш.
5. Талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини текширишга қаратилган мустақил иш.

Мустақил ишларни шартли равишда икки кўринишда ташкил қилиш мумкин:

1. Дарс жараёнида ташкил қилинадиган мустақил ишлар.
2. Дарсдан ташқари вақтда бажариладиган мустақил ишлар.

Дарс жараёнида ташкил қилинадиган мустақил иш, дарс жараёнида ечилган мисол ва масалаларга ўхшаш шартлари бир хил, лекин шартларидаги сонлар ёки харфлари билангина фарқ қиладиган топшириқларни бажариш бўйича мустақил иш тест, оғзаки ёки ёзма ишларни ўтказиш, ўтилган мавзулар юзасидан тарқатма материалларга ёзилган топшириқлар бўйича мустақил иш, талабаларнинг доскада бажаришлари учун тавсия қилинадиган топшириқлар бўйича мустақил иш ва ҳоказолардан иборат. Дарсдан ташқари вақтларда бажариладиган мустақил ишлар, асосан, талабалар уй ишларидир. Уй ишлари талабаларнинг дарсдан ташқари вақтларида мустақил ҳолда, яқка ишлашини ташкил қилиш шаклидан иборатдир.

Ўқитувчи уй ишларини беришда қуйидагиларни ҳисобга олиши зарур:

- уйга берилган вазифалар талабаларнинг билимларига мос бўлиши керак;

- дарсда бажарилган ишларнинг бошқарок тури бўлиб, уни аксарият талабалар бажара оладиган бўлиши ва ўқитувчи дарснинг якунида шу ишларни бажариш учун талабаларга кўрсатмалар берган бўлиши керак;

- уй вазифаларини тизимли бериб бориш керак;

- уй вазифалари ўқитувчи томонидан мунтазам текширилиб борилиши керак;

- уй вазифасининг кўриниши, бажарилиши ва талаблари турли туман бўлиши керак;

- уй ишини талаба томонидан якка ҳолда бажарилишига эришиш керак;

- уй ишининг ичида янги адабиётни ўрганишга бағишланганлари ҳам бўлиши керак;

- уй ишлари ичида дарс жараёнида ўтилган мавзунини давом эттиришга бағишланганлари ҳам бўлиши керак ва хоказо.

Дарс жараёнидаги мустақил ишлар ўқувчи назорати остида, дарсдан ташқари вақтлардаги мустақил ишлар эса ўқитувчи назоратсиз ўтказилиб, улар мустақил таълимнинг таркибий қисмидан иборат бўлади. Математик таълимини амалга оширишда мустақил таълимнинг бугунги кундаги реал ҳолатини таҳлил қилса унинг механизмлари (ташкилий, психологик-педагогик, ўқув-услубий ахборот, моддий техник ва бошқалар деярли тўлиқ ишлаб чиқилганлигини кўрамиз.

Маълумки, ҳозирги кунда бошланғич таълим ва спорт тарбиявий иш йўналишларида Бошланғич математика курси фани ўқитилади. Бу эса математика фанини ўқитиш жараёнини ва мустақил ишларни ҳар бир йўналишда талабаларнинг келгусида эгаллайдиган мутахассисликларини эътиборга олган ҳолда ташкил қилиш кераклигини таққозо этади. Бу ўз-ўзидан ҳар бир йўналиш учун математикадан танланадиган мустақил ишлар мавзулари бир-биридан тубдан фарқ қилиши кераклигини билдиради. Масалан, хорижий тиллар йўналишлари талабаларига мўлжалланган мустақил иш мавзулари, биология ёки меҳнат таълими йўналишлари талабаларига мўлжалланган мустақил иш мавзулари билан бир хил бўлиши мантиқан тўғри бўлмайди. Масалан, бошланғич таълим ва спорт тарбиявий иш йўналишлари талабаларига мустақил иш учун қуйидаги мавзуларни танлаш мумкин.

1. Тўплам тушунчаси. Тўпламлар устида амаллар.

2. Мослик ва муносабатлар.

3. Комбинаторика элементлари.

4. Алгебраик амаллар, группа, ҳалқа майдон.

5. Математик мантик элементлари.

6. Натурал сонлар арифметикаси.

7. Ҳақиқий сонлар ва улар устида амаллар

8. Комплекс сонлар ва улар устида амаллар.
9. Алгебраик ифодалар, тенгламалар, тенгсизликлар,
10. Планиметрия ва стереометрия элементлари.
11. Скаляр миқдор ва уни ўлчаш тушунчалари.

Ҳулоса қилиб айтганда, мустақил иш мазмунлари талабаларнинг ўз йўналишларидаги бошқа фанлар ўзлаштиришларида ва улар келгусида эгаллайдиган мутахассисликларида зарур бўлишини эътиборга олган ҳолда танланиши керак.

Мустақил ишни ташкил этиш талабаларда қуйидаги маҳорат ва кўникмаларни таркиб топтириш ҳам ривожлантиришни ўз ичига олади:

- мустақил ишни режалаштириш;
- интернет тармогидан фойдаланиб, зарур ўқув ва илмий ахборотни излаб топиш усулларни эгаллаш;
- илмий ва техник адабиётлардан фойдаланиш малакасини ошириш;
- рефератлар ёзиш;
- мустақил иш натижалари ижодий ёндашган ҳолда таҳлил қилиш.

Математикадан мустақил ишларни ташкил этишнинг қуйидаги турларини келтириш мумкин:

- талабаларнинг мустақиллик режаси бўйича - индивидуаллаштириш даража - дидактик мақсадлар бўйича;
- билимларнинг манбалари бўйича.

Математикадан талабалар мустақил ишларини ташкил этишда ижодий мустақил ишларда талабалар ўзлари учун янгилик очадилар.

- уларнинг стандарт бўлмаган, ғалаба учун янги усулда масалани ечиш ёки теоремани исботлаш;
- битта масалани бир неча усул билан ечиш;
- мисол ва масалаларни талабаларнинг ўзлари тузишларн математик иншолар;
- талабаларнинг маърузалари ва ҳоказо турлари мавжуд.

Мустақил ишларни уларни қўллаш мақсади бўйича қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

- математик тушунчаларни шакллантирувчи;
- тушунчаларни шакллантиришга тайёрловчи;
- янги мавзун мустаҳкамловчи;
- олинган билимларни масала ёки мисолларни ечишга қўллаш кўникмаларини шакллантирувчи;
- яшашга доир масалаларни ечиш кўникмаларини шакллантирувчи.

Мустақил ишларни билимлар манбаи ва усули бўйича қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

- дарслик билан ишлаш;
- маълумотлар билан ишлаш;
- масалалар ечиш ва тузиш;
- ўқув машқлари;
- математик иншо;
- схема, чизма, графиклар бўйича топшириклар тузиш ва ечиш.

Талабалар билан ўтказиладиган мустикал ишларнинг самарадорлиги куйидагиларга боғлиқ бўлади:

- ўқув материалининг мазмунига;
- талабаларнинг тайёргарлик даражасига;
- талабаларнинг фанга бўлган қизиқишларига;
- талабалар фаолиятини ташкил этишнинг дидактик усулларига.

Математикани ўқитиш жараёнида талабаларнинг қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда мустикал ишларни куйидагича шаклларда ўтказиш мумкин:

- ҳисоб-график ишларни бажариш;
- тажриба ва амалий машғулотларга тайёргарлик кўриш;
- дарсликнинг алоҳида бобларини мустикал ўрганиш;
- ўқитувчи берган вазифалар бўйича мисол ва масалалар ечиш;
- ўқитувчи томонидан берилган мавзулар бўйича рефератлар ёзиш;
- даврий ва илмий адабиётларни ўрганиш;
- компьютер техникаси ва дастурлашдан фойдаланиш кўникмаларини ривожлантириш;
- олимпиада ва турли танловда иштирок этиш.

Математикани ўқитиш жараёнида мустикал ишларнинг турли хил формалари ва шаклларида фойдаланиш ўқитишнинг самарадорлигини оширади ва малакали мутахассислар тайёрлаш учун асос бўлади.

### **Фойдаланилган адабиётлар**

1. Жумаев М. Бошланғич синфларда математика ўқитиш методикаси.- Тошкент, 2009.
2. Бикбаева Н.У. Математика.- Тошкент, 2006.
3. Алихонов.С. Математика ўқитиш методикаси. - Тошкент, 2008.
4. Абдуллаев, Т. У. Центральная предельная теорема для последовательностей зависимых бернуллиевых случайных величин.
5. Jo'Rakabirova, M. X. Q., & Kamalova, A. O. Q. (2024). Amir Temur va Temuriylar davrida pedagogik fikrlar taraqqiyoti va ta'lim tarbiya masalalarining bugungi kun ijtimoiy faoliyatdagi ahamiyati. *Science and Education*, 5(3), 490-494.
6. Karimov, J. J. O. G. L., & Kamalova, A. (2024). Yoshlar o'rtasida deviant xulq-atvor profilaktikasi. *Science and Education*, 5(2), 513-519.

7. кизи Ахмедова, Д. С., & кизи Камолова, А. О. (2022). ЎСМИРЛАРДА МЕЪЁРДАН ХУЛҚИЙ ОҒИШ ХОЛАТЛАРИНИ КОРРЕКЦИЯЛАШ ЖАРАЁНЛАРИДА ХУҚУҚИЙ САВОДХОНЛИКНИНГ АХАМИЯТИ. Евразийский журнал академических исследований, 2(3), 413-416.

8. Oribboyeva, D. D., & Botirova, Z. (2024). Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish xususiyatlarining rivojlanishi. Science and Education, 5(3), 541-544.

9. Orifboeva, D. D. (2016). O'QITISH FAOLIYATI JARAYONIDA Stressni oldini olish. NovaInfo. Ru , 3 (41), 217-220.